

УДК 349

ДРАЧУК Сергій Миколайович

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Постійна участь у плідних наукових дискусіях щодо теоретико-методологічних засад забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави націлила нас на ідею дослідження проблематики формування та розвитку в Україні інформаційного ринку.

Сучасне інформаційне суспільство важко уявити без існування надійного механізму володіння, користування й розпорядження інформацією, який, на нашу думку, є одним із основних елементів забезпечення його безпеки, що потребує відповідного економіко-правового забезпечення.

Саме таким механізмом виступає ринок як економічна категорія та право власності на інформацію як правова категорія. Тож пропонуємо розглянути інформаційний ринок як економіко-правову категорію, без існування якої неможливо забезпечити сталий розвиток суспільних відносин в інформаційній сфері, отже, і належний рівень національної безпеки.

Постановка цієї проблеми зумовлена і структурними зрушеннями в економіці України, її розвитком у напрямі формування соціально орієнтованої ринкової економіки. Відповідно, зростає потреба вивчення ролі ринку в механізмі забезпечення безпеки особи, суспільства та держави в інформаційній сфері або інформаційному ринку.

Розгляд проблеми розвитку інформаційного ринку корелюється з питанням забезпечення інформаційної безпеки (переду-

сім через поняття “розвиток”), яке також потребує наукового забезпечення та подальшого правового впорядкування. Законом України “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” передбачено, що вирішення проблем інформаційної безпеки має здійснюватися шляхом удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення інформаційної безпеки, а також правоохоронної діяльності в інформаційній сфері [1].

Про значущість інформаційної безпеки свідчить і той факт, що у структурі СБ України створений і успішно функціонує новий підрозділ – Департамент контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки. На нашу думку, саме він має опікуватися безпековими питаннями, що пов’язані з реалізацією такого основного напрямку державної інформаційної політики, як входження України до світового інформаційного простору та забезпечення інформаційного суверенітету держави. Залишається актуальною й проблема визначення механізму оперативного реагування на ризики національній безпеці в інформаційній сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками значно активізувалося теоретичне розроблення проблем інформаційної безпеки. Працює у цій царині й науковий склад НА СБ України. Розглядаючи можливі механізми забезпечення інформаційної безпеки, дослідники Академії

оперують поняттями “інформаційний простір”, “інформаційна сфера”, “інформаційні відносини” тощо, не приділяючи достатньої уваги розгляду проблеми формування та розвитку інформаційного ринку, а отже, і його безпеки. У нашому дослідженні використані теоретичні розробки деяких дослідників і чинні норми права, що врегульовують питання функціонування в Україні інформаційного ринку.

Метою статті є дослідження поняття “інформаційний ринок” та його структури крізь призму категорії “безпека”, розроблення науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо шляхів удосконалення правового забезпечення безпеки інформаційного ринку.

Виклад основного матеріалу. На противагу поняттю “безпека”, яке до цього часу на міжнародному рівні сприймається неоднозначно, розуміння поняття “ринок” є досить усталеним. Більшість економістів розглядає його як сферу обігу (купівлі, продажу, обміну) певного товару чи послуги, на які протягом певного часу і у межах певної території є попит і пропозиція.

Виходячи з наявного в національній правовій системі різноманіття видів інформації за змістом, на теоретичному рівні слід розглядати відповідні ринки: ринок інформації про фізичну особу, ринок інформації про товар (роботу, послугу), ринок науково-технічної інформації, ринок правової інформації тощо. Також допустимим є розгляд функціонування ринку відкритої інформації й інформації з обмеженим доступом. Наприклад, із боку правоохоронних органів належна увага має приділятися передусім питанню забезпечення безпеки ринку інформації з обмеженим доступом, для якої характерний спеціальний правовий режим, що визначається законами та міжнародними договорами України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою. Окремі безпекові питання функціонування ринку інформації з обмеженим доступом (порядок віднесення інформації до службової, доступ до неї) мають бути урегульовані на законодавчому рівні.

Традиційне поняття безпеки останніми роками доповнилось іншими поняттями, які розширили природу можливих загроз (додавши до воєнних загроз інформаційну складову) та увели у практику міжнародних відносин поняття “інформаційний вплив”, “інформаційна операція”, “інформаційна війна”.

Наразі загальноприйнятого визначення безпеки немає – ні в теорії, ні на практиці. У різних теоретичних формулюваннях застосовуються різні цінності, а в інтерпретації ключового поняття предмета визначення, тобто безпеки, завжди наявний елемент суб’єктивізму. Традиційно під безпекою розумілася захищеність від зовнішніх воєнних загроз або ризиків із боку іншої держави, що було відображено в Декларації тисячоліття, ухваленій ООН 20 вересня 2000 року.

Сучасний тренд – поява нового інструменту вивчення проблем безпеки, який сприяє розумінню ролі й місця ринку у сучасних концепціях безпеки (аналіз ризиків). Це привело до імплементації в національне законодавство поняття “безпека” й відповідних підходів до його визначення – відсутність неприпустимого ризику або властивість об’єкта забезпечувати відсутність ризику.

Останнім часом на захисті індивіда робиться більший наголос, ніж на національній безпеці, про що свідчить, наприклад, гасло “обов’язок захищати” як норма, на яку спираються під час міжнародних гуманітарних утручань [2]. Відповідним чином екстраполюються й ризики убик їх спрямованості саме на індивіда-споживача послуг та товарів, що є характерною ознакою існування будь-яких ринків. Подальше формування міжнародного інформаційного ринку поруч з перевагами несе і потенційні ризики для споживачів інформації окремо взятої країни. Яскравим прикладом цього є розвиток мережі Інтернет, яку в деяких країнах намагаються обмежити або заборонити з міркувань безпеки.

Від початку 1990 років розвиток школи аналізу безпеки відбувався із зосередженням уваги на запровадженому соціологом У.Беком терміні “суспільство ризику” – нове середовище формування політики безпеки [3]. Відтоді аналітики у галузі політики

безпеки дедалі частіше намагаються охопити її розгляд, вживаючи термін “ризик”.

Багато учених, досліджуючи сучасні концепції реалізації державної політики національної безпеки, розглядають безпеку крізь концепцію “сталого розвитку” [4, с. 206–210].

Поняття “розвинутий ринок” та “безпека” в країнах із ринковою економікою можуть розглядатися як синоніми. Крім того, побудова соціально орієнтованої економічної моделі розвитку передбачає фокусування основних зусиль держави саме на потребах та інтересах простих людей, які з надією на поліпшення свого благополуччя довірили свої голоси сучасним “архітекторам” “будинку соціальних благ”. Як свідчить досвід, добробут окремо взятої людини та держави загалом тісно пов’язаний з інформацією та інформаційними відносинами. Наприклад, фінансові кризи, зокрема світового масштабу, розпочиналися із паніки на фондових біржах, яка була наслідком поширення певних чуток, або протиправного використання інсайдерської інформації, або спеціально спланованої інформаційної операції загалом. У результаті маємо як банкрутство окремих компаній, так і дефолт цілих країн.

У цивілізованій країні цьому має протистояти формування й ефективний розвиток інформаційного ринку, де ключовою фігурою виступає споживач. Недаремно Конституція України проголошує, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, у тому числі в інформаційній сфері чи на ринку інформаційних послуг.

Що ж становить собою інформаційний ринок, зокрема у вітчизняній правовій системі?

Вперше визначення цього поняття було наведено в Законі України “Про науково-технічну інформацію” як *система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг* [5].

Із цього визначення убачається, що ключовими ознаками поняття є сукупність певних відносин (економічних, організацій-

них, правових) та об’єкт цих відносин (інформаційні ресурси, технології, продукція й послуги). Тож безпека інформаційного ринку полягає у безпеці як товару (інформаційних ресурсів, технологій, продукції), так і послуг (продажу і купівлі).

Відразу звертаємо увагу на відсутність серед цих об’єктів інформації, яка за логікою існування будь-яких ринків (наприклад, об’єктом певних відносин на ринку цінних паперів є цінні папери, на ринку озброєння – озброєння тощо) є ключовим елементом. Також у наведеному визначенні поняття “інформаційний ринок” не йдеться про можливість обміну інформаційними ресурсами, технологіями, продукцією. Теорія ринку та практика побудови ринкової економіки обов’язково поруч із продажем та купівлею оперують поняттям “обмін” (скажімо, міждержавний обмін науково-технічною інформацією).

Причиною цих недоліків може бути те, що зазначений вище закон було прийнято на початку державотворення та розбудови в Україні ринкової економіки, відповідно, частина його норм не відповідає зокрема сучасним уявленням щодо структури ринку як економіко-правової категорії.

На законодавчому рівні вживається також поняття “*ринку інформаційно-комунікаційних технологій*”, який перебуває в стані активного становлення та за умов ефективного забезпечення його безпеки може стати фундаментом розвитку інформаційного суспільства в Україні. Недаремно до однієї із стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні віднесено *покращення стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій*. Але технології становлять лише певну частину інформаційного ринку, поруч із ресурсами, продукцією та послугами, тому такий підхід не може розглядатися як достатній, зокрема з огляду на формування та розвиток ринку. Наприклад, питання формування ринку науково-технічної інформації пов’язується з: визначенням товаровиробників, які беруть участь у створенні ринку на загальних підставах незалежно від форм власності; устано-

вленням компетенції товаровиробників, які мають право вчиняти будь-які дії стосовно реалізації своєї продукції, що не суперечать чинному законодавству, а також вибором постачальників інформації, форм відносин із ними, методів і видів інформування, номенклатури інформаційної продукції та послуг.

Наразі пропонуємо розглянути наявні в чинному законодавстві правові конструкції визначення ключових елементів поняття “інформаційний ринок”.

Так, на законодавчому рівні поняття “інформаційний ресурс” визначається як сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо) [6]. У більшості підзаконних нормативно-правових актів ця правова конструкція збереглася. Виняток становить лише позиція Міністерства фінансів України, яка полягає у трактуванні поняття “інформаційний ресурс” як інформації, що циркулює в електронній формі в телекомунікаційній мережі Мінфіну [7]. Також цікавою є практика визначення цього поняття в міжурядових угодах України про співробітництво у галузі технічного захисту інформації, зокрема з РФ, де до поняття “інформаційні ресурси” поруч із групами документів включені також окремі документи [8].

Поняття “інформаційна продукція” в національному законодавстві визначається у двох законодавчих актах як матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення потреб суб’єктів інформаційних відносин [9] та документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів [6]. Цікаво, що Закон України “Про захист прав споживачів” оперує поняттям “безпека продукції (товару, роботи, послуги)”, як-то відсутність будь-якого ризику для життя, здоров’я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення (виконання) і утилізації продукції (товару, роботи, послуги) [10].

Натомість безпека самої інформації як складової ринку може розглядатися не тільки крізь призму її захисту – сукупності право-

вих, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї, але і як властивість самого ринку забезпечувати відсутність певних ризиків. Частково такий підхід притаманний концепції саморегулювання на розвинутих ринках товарів та послуг. У вітчизняній практиці говорити про саморегулювання на інформаційному ринку вбачається передчасним, оскільки цей ринок в Україні перебуває на стадії формування (правового забезпечення). Тому саме держава в особі відповідних державних органів має відігравати провідну роль у формуванні державної політики забезпечення безпеки інформаційного ринку.

Поруч із цим, на підзаконному рівні під “інформаційним продуктом” розуміються цифрові дані, призначені для задоволення інформаційних потреб користувача, зокрема програмний продукт [11].

Щодо поняття “інформаційна технологія” відмічається чітке його визначення та вживання як на законодавчому, так і на підзаконному рівнях. Воно, зокрема, визначається як цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість оброблення даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [6].

Під поняттям “інформаційна послуга” у вітчизняній правовій системі, на законодавчому рівні, розуміється діяльність із надання інформаційної продукції споживачам із метою задоволення їхніх потреб [9] або ж дії суб’єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами [6].

На підзаконному рівні унормовано поняття “інформаційні послуги загального призначення” як інформаційні послуги, надання яких не потребує ідентифікації суб’єктів правових відносин [12].

Хоча інформаційна продукція та інформаційні послуги можуть бути об’єктами цивільно-правових або товарних відносин, що регулюються чинним законодавством України в контексті формування вітчизняного інфо-

рмаційного ринку, варто нагадати, що держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у такій сфері, як споживання (за якістю і безпечністю інформаційної продукції та послуг). Крім того, споживачі, які перебувають на території України, під час придбання, замовлення або використання інформаційних послуг із метою задоволення своїх потреб мають право на безпеку інформаційних послуг.

Наявна тенденція до монополізації вітчизняного інформаційного ринку іноземними суб'єктами несе у собі потенційний ризик для національної безпеки України. Цьому сприяє нерозвиненість внутрішнього ринку інформаційної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної й технологічної експансії.

Відмічається певна залежність внутрішнього інформаційного ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури. Безпека інформаційних послуг поруч із безпекою інформаційної продукції має посідати одне із ключових місць у структурі забезпечення інформаційної безпеки України, яку недаремно віднесено Конституцією до одної з найважливіших функцій держави, справи всього Українського народу [13].

Висновки. З огляду на зазначене доходимо таких висновків:

- безпека інформаційного ринку структурно складається з безпеки інформаційної продукції та безпеки інформаційних послуг;
- головну роль на інформаційному ринку

відіграє споживач, безпека якого понад усе (починаючи з дитини, яка користується послугами мережі Інтернет та закінчуючи державою (органами державної влади) потребує захисту;

– безпека ринку службової інформації потребує урегулювання на законодавчому рівні, зокрема в частині віднесення інформації до службової та доступу до неї;

– потребує удосконалення визначення поняття “інформаційний ринок” у частині його доповнення можливістю обміну інформаційними ресурсами, технологіями, продукцією та послугами.

До перспектив подальших розвідок у цьому напрямі слід віднести такі проблемні питання, як: визначення та оцінювання ризиків для безпеки інформаційного ринку, необхідність законодавчого визначення інформаційного ринку як такої галузі господарювання, в якій установлюється загальний розмір участі іноземного інвестора, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки; необхідність обмеження діяльності іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями на інформаційному ринку з огляду на інтереси національної безпеки України.

Вжиття цих заходів, на нашу думку, сприятиме захисту внутрішнього інформаційного ринку від недоброякісного імпорту інформаційної продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу.

Список використаних джерел

1. Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

2. International Commission on Intervention and State Sovereignty, The Responsibility to Protect (International Development Research Centre: Ottawa, Dec. 2001), URL<<http://www.iciss.ca/report-en.asp>>.

3. Beck, U., Risk Society: Towards a New Modernity (Sage Publications: London, 1992).

4. Горбулін В.П. Засади національної безпеки України : підруч. / В.П.Горбулін, А.Б.Качинський. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 272 с.

5. Закон України від 17 серпня 1993 р. № 3322-XII “Про науково-технічну інформацію” [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.nau.ua>.

6. Закон України від 17 липня 1998 р. № 74/98-ВР “Про Національну програму інформатизації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

7. Наказ Міністерства фінансів України від 1 квітня 2003 р. № 248 “Про затвердження Положення про роботу із засобами обчислювальної техніки та про доступ до інформаційних ресурсів Міністерства фінансів України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

8. Угода між Урядом Російської Федерації та Урядом України від 14 червня 1996 р. “Про співробітництво в галузі технічного захисту інформації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

9. Закон України від 1 грудня 1992 р.

№ 2657-ХІІ “Про інформацію” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

10. Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ “Про захист прав споживачів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

11. Наказ Державного комітету зв’язку та інформатизації України від 6 червня 2003 р. № 97 “Про затвердження Методики визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

12. Словник термінів з кібербезпеки / [за заг. ред. О.В.Копана, Є.Д.Скулиша]. – К. : ВБ “Аванпост-Прим”, 2012. – 214 с.

13. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

Аннотація: В статті розглядаються правові проблеми формування та розвитку ринку інформаційних послуг в контексті інформаційної безпеки та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: безпека, інформаційна безпека, інформаційний ринок, ризик.

Abstract: The article deals with the legal problem of forming and developing Ukraine’s information market thought information security and ways of solution.

Key words: security, information security, information market, risk.